

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

(SKÅNE, HALLAND, BLEKINGE OCH BORNHOLM)

UTGIFVEN AF

MARTIN WEIBULL OCH LAURITZ WEIBULL.

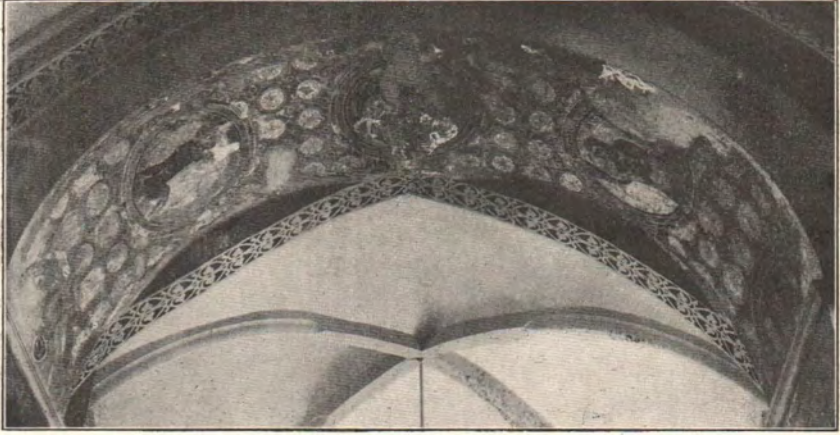
BAND 1.

HÄFTE 3.

LUND 1901

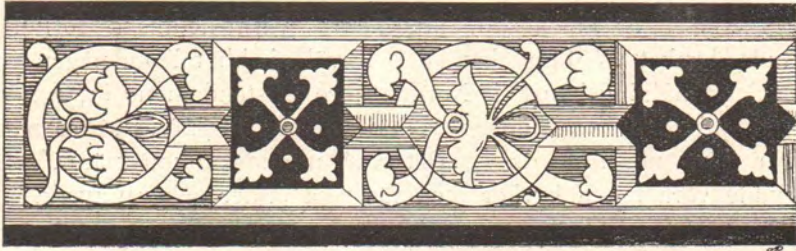
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI

VINSLÖFS KYRKA, TRIUMFBÅGEN.

MARIAKYRKAN I VÅ, ABSIDHVALFVET.

Romanska målningar i Skånes kyrkor.

Få äro spåren af den konst, som utöfvades i Norden vid tiden för kristendomens införande. Dock förtälja sagorna, att de gamle smyckade hem och tempel med snidverk och bonader och stafkyrkornas sirliga slingor visa tydligt hän på fäderneärfd konstflit. Från denna tid härrör också en mängd af våra runstenar och att dessa stundom haft färglagda inskrifter visa stearne från Ardre (Gotland), som numera finnas i Statens Hist. Museum. I runornas fördjupningar synas här tydliga spår af rödaktig färg (mönja). Sinne för färgen visade också de gamle, då de i smyckena infälde olika slag af metaller eller i det mörka ylletyget inväfde ljusare mellanslag. Att äfven träet förhöjts genom vexling af färger, visar bl. a. fyndet från drottning Thyras grafhög i Jellinge (Danmark).

Det är väl reminiscenser af denna hedniska konst, som möter oss i den skulpterade och bemålade plankan från Hørning kyrka i Danmark, hvilken antagligen tjenstgjort som staflegja och hvartill en viss motsvarighet finnes i de på samma sätt prydda bjelkar, som klädt murkrönet i flera svenska stenkyrkor i Småland (Vrigstad, Dref), Vestergötland (Vårvik), Östergötland (Väfersunda, Nässja) m. fl. ställen. Detta användande af färg till förhöjande af snidade arbeten återfinna vi också i färgläggningen af vår äldsta, kristna stensulptur t. ex. å domkyrkan i Lund och Heligkorskyrkan i Dalby.

Säkert är emellertid, att, fastän våra hedniska förfäder kände bruket af färg, kan det likväl ej bli tal om någon utvecklade målningskonst i Norden före kristendomens införande. Fullt utbildad kom konsten söderifrån och förgäfves söker man efter rent nordiska drag. Det var utländska konstnärer, som prydde våra första kyrkor med färgrika bilder och rankverk.

Smaken för kyrkornas smyckande med målningar följde munkarne hit. De första klosterbröderna kommo från England, men om dessas betydelse för måleriet i Skåne veta vi intet. Frankrike, och äfven Tyskland, kan uppvisa ett bildmaterial, som erbjuder största likhet med Skånes, och de munkordnar, som slog sig ned hos oss, underhöllo en jemn förbindelse med hemorten. Det är visserligen sagdt om cistercienserna, att de motarbetade färgkonsten, och så var säkerligen fallet i Frankrike, åtminstone på 1100-talet. Men här uppe i Norden kringgick man den helige Bernhards förbud. Ett tydligt bevis härpå lemna Om cistercienserklosters historia (Danmark). Biskop Sven i Aarhus skaffade detta kloster kostliga böcker, i det han själf ställde om både pergament, skrifvare och målare. Och heter det: «*inde est, quod in libris nostris sunt litteræ aureæ et depictæ, quod ordo nobis facere non concedit sed factas ab aliis et in elemosinam datas licet accipere*». (*Script. Rer. Danic. V, 255*). Samma klostrets 16:de abbot Boëtius omtalas (år 1263) såsom en duglig målare och ännu längre fram heter det om abboten Peder Pape, att han var «*bonus scriptor, dictator et illuminator*».

Att domkyrkan i Lund redan från början vid sig fästade män, kunniga i pränt och målning, visa de sirligt illuminerade begynnelsebokstäfverna i de från 1100-talet härstammande handskrifterna, som kallas *Necrologium Lundense* och *Liber daticus*, hvilken senare antagligen blef till begagnande färdig vid kyrkans invigning. Upphofsmanen till en af dessa är kanske den *Marcus scriptor*, som enligt uppgift i sistnämnda gåfvobok dog i slutet af 1100-talet *V Idus Marcii*.

Denne *Marcus* har möjligen också målat i kyrkan, ty ända från äldsta tid ha bok- och väggmåleriet varit beroende af hvarandra och man vet, att illustrerade andaktsböcker ofta af målaren

tagits till förebilder för den monumental konst. Liksom domkyrkan under byggnadstiden haft sin egen byggmästare *Donatus* och stensnidare *Regnarus* (enligt *Necrologium Lundense Regnerus*) så har hon säkerligen också haft sin egen målare, som med brödernas tillhjälp smyckat tak och skulpturer med färg. Det lilla, som är känt om dessa äldsta målningar, finnes beskrifvet längre fram. Men omsorgen om kyrkans utsmyckning afstannade ej efter invigningen: detta bevisas af de vid restaurationen förstörda målningsresterna. Att äfven väfnadskonsten fick bidra till färgprakten intyga åtskilliga donationer. Så skänkte enkan Katerina på 1200-talet «*ad ornatum ecclesie unam cortinam valentem XX marcas denariorum et II marcas*» etc. (*Liber Daticus VI Kal. Febr.*) Utom denna dyrbara bonad omtalas i samma urkund flera liknande gåfvor från olika tider (se p. 145).

Om målare och deras verk i Skåne under romansk tid känna vi för öfrigt intet ur skrifna källor. Det var till Guds och kyrkans ära de fromma klosterbröderna, våra äldsta kristna konstnärer, utförde sina mästerverk. Derför satte de nästan aldrig ut sitt namn. De få minnesmärken, som ännu äro kvar, få ensamt vittna om målarens skicklighet under den tid, då färgkonsten väcktes till lif i Norden.

Den teknik, som användes i de skånska kyrkorna, var en förenkling af den gammalkristna freskotekniken. Den verkliga fresken kännes igen på de fogar, som uppkomma vid ökningarne, och på de i putsytan inristade konturerna, men dessa kännesmärken saknas hos målningarne i Skåne. Under tidernas lopp hade man glömt det ursprungliga förfaringssättet och den fullt genomförda fresken blef mera sällsynt. I Danmark omtalar Magnus-Petersen några exempel på denna, men i allmänhet var förfaringssättet enklare liksom i Skåne.

Här pålades putsen samtidigt å hela väggytan och i allmänhet i endast två lag (inom gammalkristna måleriet vanligen fem), det undre gröfre och stundom bemängdt med mindre stenar såsom i Flädie, det öfre, som vanligen blandades med fin sand, glättades med särskilda verktyg, till dess ytan blef fullkomligt slät och jemn. Ej blott af råhuggen sten byggda kyrkor blefvo öfver-

rappade, äfven den välarbetade kalk- eller sandstenen täcktes ofta af putsen. Så finna vi fallet vara i Vinslöf, Vä m. fl. ställen. Stundom nöjde man sig med det öfre putslagret såsom i tornkammaren i Vä, der det, till en tjocklek af några få millimeter, täcker den jemna sandstensytan. Samma förhållande eger rum med Danmarks äldsta målningar, de i Jellinge. Måhända fruktade man, att ett tjockare lager lätt skulle falla af den slåthuggna stenen.

Då putsen var färdig, synes man först ha uppdragit konturerna med en rödbrun färg, som bitit sig djupt in i den färska kalken. Sedan anlades bottenonen och lokalfärgerna, som på samma gång gjorde tjenst som mellantoner, på den ännu fuktiga murytan. Framskjutande partier modellerades ut, så godt sig göra lät, men vanligen fingo ytorna stå hela och plana, ljusdagrarne isattes med hvitt och skuggorna markerades med mörkare linier, på hvitt vanligen med blått, eljest mer eller mindre i brunt och svart. Emellertid hade putsen så småningom hunnit torka och därför måste de sista anstrykningarne göras med tempera. Möjligt är ju också, att detta förfaringssätt var fullt afsiktligt, då man aldrig i fresken kan erhålla den djupa, mättade färgton, som temperatekniken erbjuder, och att man därför använde denna till de sista finesserna. Häraf följde emellertid, att de färger, som först pålades, blefvo mera hållbara, medan de öfriga helt kunde borttvättas. Och ej hjälpte det, om man, såsom Theophilus i sin målarebok (från 1100-talet) lärde, så snart väggen blifvit torr, fuktade den på nytt, på det att färgerna skulle tränga bättre in. Ofvanpå alltsamman uppdrogos stundom konturerna ånyo med en brunaktig ton och förgyllning anbragtes, der sådan behöfdes. Nimber, kronor, smycken kring hals och handled, skodon m. m. förgylldes ofta och gjordes stundom i relief, för att ännu mera framhäfva guldets glans. Detta åstadkoms vanligen med kalk eller såsom i Bjerresjö med påfästade träbitar. Om vi jemföra detta målningssätt med det, som på 900-talet användes i S:t Georg i Oberzell, frapperas vi af likheten. Borrmann (*Aufnahmen mittelalt. Wandmalerei*) säger om detta, att det ej med säkerhet kan afgöras, huruvida det är fresko eller tempera. Målningen har glatt rifven puts till un-

derlag och utgöres af bruna konturer, med ytorna utfyllda af täckfärger, utan lasurer eller halftoner. Modelleringen består dels af pålagda ljusare dagrar dels af mörkare linier, å hudpartierna af umbra (i följd af kemisk förändring svart), å dragterna i dessas lokalfärger.

Mandelgren har undersökt målningarna i Bjeresjö och Lackalänge kyrkor (Sv. Fornminnesför. tidskrift 1873), särskildt med afseende på bindeämnet. Vid kemisk undersökning befunnos färgerna hålla ett fettämne, som M. antog vara vax. Så har säkerligen icke varit fallet; lika otroligt är, att olja användts, ty detta komplicerade förfaringssätt sparades för mera kostbara och sirliga framställningar å smärre pannåer o. d. För öfrigt talar Mandelgrens egen beskrifning deremot, i det han omnämner, att konturerna uppdragits med en brunröd färg (todtenkopf), som trängt djupare in i den färska murytan än lokalfärgerna. Troligen är det samma förfaringssätt här som i de öfriga kyrkorna och en kommande undersökning kan nog konstatera detta.

I sättet att harmoniskt sammanställa färgerna nådde medeltidens konstnärer, i Skåne som annorstädes, en hög grad af fulländning, liksom i den ornamentala utsmyckningen. Fonden hålles i regeln blå, stundom svartgrå, dragterna mest i rödbrunt, hvitt eller gult. Grönt, svart och rött fullända färgskalan. I bilderna framhäfves ingenting öfverflödigt, accessoirerna återges endast antydningssvis; ett träd betecknar landsbygden, en portik ett hus eller en hel stad o. s. v. Dess mera koncentreras också uppmärksamheten på det för munken-konstnären enda viktiga, figurscenerna. Teckningen tillfredsställer föga den nutida smaken, som ofta allt för lätt låter bedraga sig af virtuosmessig teknik och finesser i detaljväg, utan att tillfullo betänka, att det är totalintrycket, den medryckande stämningen, som ensamt karakteriserar ett konstverk. Dock visa de sirliga ornamenten, att lineal och passare ofta användts. Bilderna framstå klart och tydligt mot den lugna blå bakgrunden och deras enkla, naiva karakter fängslar genast ögat. Med mjuka, väl afvägda färgtoner och stora, värdiga linier stämde de nordbons sträfva sinne lätt till andakt; härtill bidrogo också de trånga fönstren, som höljde.

kyrkans inre i mystisk skymning. Framställningens rena, allvarliga hållning tilltalar ännu mäktigt betraktaren.

De romanska målningarne smyckade väggar, tak och hvalf, stundom också fönster. De äldsta kyrkorna i Skåne hade troligen platt trätak och säkert är, att äfven detta varit måladt. Också skildrar Theophilus i prologen till tredje kapitlet det rutade takets färgprakt i den romanska kyrkan. I Tyskland och Frankrike finnas sådana tak ännu i behåll och att de varit målade äfven i Skandinavien se vi exempel på i Jannerup och Skovby kyrkor (Danmark) och i Östergötland, der fil. lic. Otto Janse funnit målning i Herrestads kyrka å de liggande takbjelkarne ofvan hvalfkuporna (här dock möjligen tillhörande en öppen takstol). Från Skåne finnes emellertid inga uppgifter om sådana, hvalfslagningen synes här ha tillintetgjort allt.

Redan tidigt hade tunnhvalfvet vunnit insteg i Frankrike. Det ligger ganska nära till hands att antaga, att de munkar, som på 1100-talet från Frankrike kommit till Skåne, Cluniacenser, Prémonstratenser och Cistercienser, fört denna hvalfform med sig hit. Ty tunnhvalf täcker koret till flera af våra kyrkor i Skåne och på Bornholm, som den tiden lydde under erkebiskopen i Lund. Detta antagande styrkes derutaf, att Mariakyrkan i Vä, som har ett sådant, antagligen byggts af franska munkar. Dock är det kanske riktigare, att söka förebilden i Lunds domkyrka, hvars kor täckts af tunnhvalf att döma af de vederlag, som ännu sitta kvar. Detta är ej enastående i den rhenska byggnadsstilen, ty sådan hvälfning öfver koret finna vi redan på 1000-talet i Köln och sedan i dōmen i Speyer m. fl. kyrkor. Tunnhvalfvet i Vä har varit prydt med figurframställningar, som nu tyvärr äro öfverkalkade. Å det tunnhvalf, som täcker koret i Bjerresjö kyrka, äro en mängd målerier ännu bevarade. I midten «Jesse rot» och på ömse sidor derom scener ur Gamla och Nya Testamentet.

I absidens hjälmhvalf framställes alltid «ärones konung», *Rex glorie*, hvilande på regnbågen, stundom omsluten af en mandorla. Rundt omkring sväfva evangelistsymbolerna och på sidorna afmålas ofta Maria och Johannes jemte bilder af englar och apostlar. Under detta, på absidens vägg, afbildas vanligen de

12 apostlarne, stundom stående i hvar sin målade rundbågsnisch med skriftband i händerna. Det hela begränsas nedtill af en bård. På korväggarne vidtagna åter figurframställningarne, som afslutas i långhuset. Tätt under trätaket går en bred list, ofta en något förvanskad meander eller dylikt och derunder fortlöpa bildserierna i en eller två rader, i senare fallet skilda af en enkel eller dubbel linie. De omfatta scener ur Gamla och Nya Testamentet, särskildt betonande Kristi återlösningsverk, och dessutom bilder ur helgonens lif, hvilka senare dock oftast inskränkas till långhuset. Nederst afslutas framställningarne i både absid, kor och långhus af en smakfull bård och under denna hängdes vid högtidliga tillfällen väfda eller stickade bonader. Stundom ersatte målade draperier de dyrbara bonaderna. Dessa intogo eljest en vigtig plats i de rikare kyrkornas inventarier. De prydde kyrkans väggar vid högtidliga tillfällen, hängdes för dörrar, på altaren, korstolar och säten och skilde stundom kor från långhus.

I Skandinavien var väfnadskonsten inhemsk från hedenhös, men på grund af sin dyrbarhet torde väfnaderna, såsom ofvan omnämts, ofta ersatts af målade draperier. I Norge har man mellan ett par golf i en kyrka funnit en tapet från romansk tid och bland prydnader tillhöriga en kyrka i Sogn under förra hälften af 1300-talet omtalas «tæpper», som skulle klädt koret och långsidorna i denna. I Uppsala funnos sådana bevarade ända till den ödesdigra branden år 1702. Att de ej heller varit sällsynta i Skåne, är temligen säkert. Så skänkte målaren Bertolds enka en dyrbar bonad till Lunds domkyrka i senare hälften af 1200-talet och domprosten Andreas likaså i sitt testamente år 1306.

Sjelfva det dekorativa elementet är af rent antikt ursprung och användes på ett synnerligen smakfullt sätt. Triumf- och tribunbågen omramas vanligen af sirliga ornament, medan den förres undersida prydes af figurframställningar, ofta inom medaljonger, med *agnus dei* eller Kristus i midten. Fönsternischer och omfattningar fyllas af prydliga bårder i rik omvexling.

Beundransvärdt är, huru väl målningen sluter sig till byggnadens linier. På många ställen ersätter den också den tidsödande skulpturen och detta så mycket lättare, som den senare i regel var bemålad. Säkert är, att ej blott skulpturen inomhus

bemålades, äfven utvändigt har så varit fallet (se nedan Lunds domkyrka), I ännu större utsträckning skedde detta i Tyskland (*Frantz, Geschichte d. christl. Malerei I p. 464*) och särskildt i Frankrike (*Viollet le Duc, Dict. rais. du l'arch. franc. T. VII. Peinture*).

I allmänhet öfverensstämma de skånska, romanska målnin-garna med dem i Sjælland och på Jylland, liksom med de småländska i Vrigstad och det strax bredvid liggande Hjelmseryd. Ornamentsmotiven äro vanligen de samma, såsom det för Skandinaviens typiska ornament, som afbildas hos Magnus-Petersen i hans lilla bok om «*Gamle kalkmalerier*», fig. 10, ett slags à la grècque, omslutande rundlar med bestämda mellanrum. Ett ornament, som förf. ej återfunnit i något danskt eller utländskt arbete är det som förekommer i Bjersjö, der det i absiden begränsar figurframställningarne nedåt, och på 1300talet i St. Köpinge (äfvensom i Råda) och hvilket lämpligen kan kallas «*hjulornament*» (se afbildning hos Mandelgren i «*Monuments scandinaves*»). Det synes ha uppkommit genom fördubbling af en bård, som återfinnes hos Magnus-Petersen, fig. 10, antagligen en förvanskning af serien palmett-lotusblomma, som är mycket vanlig inom den romanska konsten. Ett annat egendomligt drag, som Skåne delar med Småland, är den tidiga förekomsten af Treenigheten afbildad såsom «*Nådastolen*». Denna finnes nemligen såsom absidmålning i Bjersjö och ungefär liktidigt i Hjelmseryd (afb. i Mandelgrens Saml. till Sv. konst- och odlingshist.). Gud Fader framställes sittande på en tron, i sitt knä håller han en bild af den korsfäste, som ännu har fullt romansk hållning, med fötterna fastspikade hvar för sig. Dufvan afbildas ej af Mandelgren, men har tvifvelsutan funnits.

Längre fram, under gotiken, blir denna framställning mycket allmän, ej minst i Skåne, men Borrman omtalar intet exempel på densamma i Tyskland förrän efter midten af 1300-talet, i stiftskyrkan i Landau. I det nuvarande Danmark, hvarifrån Magnus-Petersen påvisar ett 50-tal romanska målerier, förekommer denna bild först i slutet af samma århundrade, i St. Peters kyrka i Næstved, medan den i Skåne upprepas i St. Köpinge, hvars målningar kunna sättas till 1300-talets förra hälft. I Värmland finna vi från år 1323 ett nytt exempel på dess förekomst i Råda kyrka.

Det vore af synnerligen stort intresse, om man kunde kontrollera, ej blott hvilka kyrkor, som ha romanska målningar, utan äfven antalet af dem, som saknat sådana. I så fall skulle man äfven kunna med säkerhet afgöra, om utländingar användts öfverallt, eller om en skånsk målareskola verkligten funnits. De ofvan antydda förhållandena tyda på detta senare. Om verkligten flertalet skånska kyrkor fått bemålning inom samma period, måste man antaga en sådan, låt vara att denna rörde sig med lånade former, utan verkligt nationella drag.

Det är naturligtvis vanskligt att exakt bestämma, från hvilken tid de olika kyrkornas utsmyckning härrör. Af målningarna i Danmark sättas de äldsta, de i Jellinge, af Magnus-Petersen till tiden o. 1100; eljest torde de ej gå längre tillbaka än senare hälften af 1100-talet. De romanska målningarne i Skåne kunna hänföras till tiden från o. 1150 och hundra eller högst hundra-femtio år fram. Materialet i våra äldsta stenkyrkor utgjordes vanligen af finhuggen sten. Sedan ledsnade man vid det ständiga byggandet och uppförde dem af klufven gråsten, med endast omfattningar, hörn och lister af ädlare material. Domkyrkan i Lund, kyrkorna i Hör, N. Strö, Vä, Vinslöf äro uppförda af välarbetad sandsten, i Löderup och Bjerresjö af kalk- och kritsten. I alla ha vi romanska målningar, hvilka kunna anses hafva tillkommit strax efter sjelfva kyrkans fullbordande. Som de äldsta här blottade målningarna får man, att döma af det lilla, som fins kvar, utan tvifvel sätta dem i Vinslöf, hvilka synas härröra från 1100-talets senare hälft. Det är redan omtaladt, huru Prémonstratenserna i Vä år 1178 fått sig tilldeladt Mariakyrkan derstädes, som då skulle stått färdig. Alltså kan man antaga, att dervarande målningar blifvit utförda i slutet af 1100-talet, och detta motsäges ej heller af deras karakter. De öfriga torde man i allmänhet kunna datera till o. 1200 och tiden framåt.

Vi vilja i det följande i korthet redogöra för de rester af vår äldsta målningskonst, som vi känna från Skåne.

Vinslöf.

På sommaren 1898 fick förf. i uppdrag af Kongl. Vitterhets-, Historie och Antiqvitets Akademien att undersöka i Vins-

löfs kyrka nyfunna målningar. Kyrkan ligger vid pass en och en half mil nordvest om Kristianstad och är till den äldsta delen byggd af välhuggen sandsten.

Af den ursprungliga byggnaden finnes föga mer än kor och absid kvar. Målningarne befunnos inskränka sig till triumfbågens undersida (se vidfogade bild) och några få linier å norra korväggen. Vid undersökning af omgifningsmurarne ofvan hvalfven upptäcktes spår af ötydbara figurframställningar å vestra sidan af den mur, som omfattar triumfbågen. Dennas undre sida var helt och hållet målad. Kanterna begränsades af två breda linier, den yttre i rödbrunt, den inre i en mörkt grönaktig ton, skilda sins emellan af en hvit linie. En sådan avslutade äfven bården inåt. Midtpartiet bestod af tre hela och två halfva medaljonger mot en rödbrun bakgrund, medan mellanrummet upptogs af hvita rosetter, målade på gulaktig botten och fyllda af rödt och blått. Rosetterna voro inramade i cirklar af hvitt, grönt och rödt och den rödbruna bakgrunden mellan dessa lifvades af symmetriskt anordnade hvita prickar. Medaljongernas ramar utgjordes af mörkt rödbrunt, mörkt grågrönt och rödbrunt med hvita mellanslag, medan cirklarnes förträffliga form visade att de uppdragits med tillhjälp af passare.

I de hela rundlarne framställdes mot en klart blå bakgrund: i midten den nästan utplånade bilden af *agnus dei*, å södra sidan Kain, å den norra Abel, båda frambärande sina offer och mycket ålderdomligt tecknade. Abel lyfter frimodigt hufvudet mot Kristusymbolen, det heter ju också, att Herren såg med välbehag till Abel och hans offer, Kain deremot vågar ej vända hufvudet uppåt. För att ännu mera betona sin vörtnad bära de ej offret direkt i handen utan omslutet af en duk, såsom bruket var från äldsta tid. Till vederlagslisten sluta sig de halfva medaljongerna med liknande ramar. Hvar och en af dessa infattar bröstbilden af en figur med ett spöklikt utseende (möjligen föreställande kristliga dygder e. d.), som omgifves af en helgongloria, kantad med en hvit linie. Figurerna äro klädda i korta, mörkt rödbruna rockar, af hvilka Abels släpper vid knät, i halsen något urringade och med antydning till gördel. Skuggorna äro hållna i en mörkare ton och ljusdagrarne pålagda med kraftiga penseldrag i

hvitt, nästan utan spår af modellering. Rocken kantas af en hvit linie, en sådan anger äfven gördelns läge. Ansigtena äro hållna i samma rödbruna färgton med runda, svartvordna fläckar å kinderna, skuggor och dagrar tecknas af mörkare och ljusare linier. Lammet är alldeles hvitt, liksom de dukar, hvari de offerande frambära sin gåfva, sädeskärfven är mörkt rödbrun. Några qvarsittande linier, som undgått den allmänna förstörelsen, å norra korväggen, liksom i det der befintliga fönstrets nisch, visade att konturerna först uppdragits med en rödbrun färg å den färska välglättade murytan. Denna färg hade så bitit sig in i putsen, att den endast med svårighet kunde borttvättas, de öfriga färgerna lågo mera ytligt, somliga i tjocka lag, som genast löstes af vatten. Konturerna voro sedan uppdragna ånyo.

Framställningen af Kain och Abel å triumfbågen, med en Kristusfigur eller *agnus dei* i midten, är synnerligen vanlig. Så finna vi den i Gurt i Kärnthen, likaså i de danska kyrkorna Ballerup, Tyvelse och möjligen Estvad. I Vrigstad (Småland) träffa vi samma scen på östra sidan af den mur, som omramar triumfbågen.

Om vi jemföra framställningen i Vinslöf med dem i Danmark och Vrigstad, frapperas vi af den förstnämndas arkaistiska pregel, hvilket ej heller motsäges af den åldriga profilen på triumfbågens vederlag eller hela den lilla, af välarbetad sandsten byggda kyrkan. Om de danska målningarne tillhöra tiden omkring 1200, kan man nog med säkerhet sätta dem i Vinslöf till 1100-talet, låt vara till dess senare hälft.

N. Strö.

I en uppsats om kalkmålningar i *Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1868* omtalar Kornerup, att han funnit lemningar efter romanska målningar i Strö kyrka. Nu finnes det tre kyrkor med samma namn, men antagligen är det N. Strö, som K. åsyftar. I Ant. Top. Arkivet i Stockholm finnes intet nämndt om målningar här, men kyrkoherden J. Andersson i Färlöf har godhetsfullt meddelat, att triumfbågens undre sida varit försedd med medaljonger, innehållande bilder af helgon eller symboliska figurer.

och att å absidens hjälmhvalf funnits en bild af *Rex gloriæ*. Den nimb som omgaf Kristus var utförd i relief och väl antagligen förgylld. Kyrkan i Strö är byggd af finhuggen sandsten och samma material har användts till hjälmhvalvet. Typen är för öfrigt densamma som den knappast en mil derifrån belägna kyrkan i Vinslöf, utom att denna senare är mindre. Det ligger ganska nära till hands att antaga, att målningarne i Strö påverkats af dem i den sistnämnda kyrkan, hvilket anordningen å triumfbågen tyder på, om också de förra, af beskrifningen att döma, synas tillhöra en något yngre tid.

Knisslinge.

I den närbelägna Knisslinge kyrka finnas färgrester ofvan hvalfven i både långhus och kor. På grund af deras läge kan man med säkerhet antaga att de härröra från romansk tid. Någon undersökning på stället har förf. ej sjelf varit i tillfälle att företaga.

Vä.

Strax söder om Kristianstad ligger den forna staden Vä. Här grundades år 1170 ett Prémonstratenserkloster, hvars förste abbot hette Gilbert. Han var antagligen fransman och troligt är, att han varit med om att bygga den S:t Maria kyrka, som kort derefter, 1178, enligt erkebiskop Absalons bref förenades med klostret till ett abbedi, hvartill äfven lades Kiaby kyrka och ett kapell.

Det ligger också ganska nära tillhands att antaga, att franska munkar utfört de målningar, hvaraf rester ännu finnas kvar. Att detta skett strax efter kyrkans fullbordande, alltså i slutet af 1100-talet, få vi väl också antaga, så mycket mera som staden Vä's betydelse hastigt gick tillbaka, särskildt efter branden 1213, då klostret gick upp i lågor och bröderna afflyttade till Beckaskog. Ja, 1250 var staden så utarmad, att den befriades från ledung.

Ståtlig reste sig kyrkan, murad af finhuggen sandsten från golf till tak; ett tvillingtorn avslutade vestpartiet och korets rund-

del bröts af kolonner, som slöto sig till den längs taklisten gående dubbla rundbågsfrisen. Med bildhuggerier rikt prydda portaler ledde in i långhuset, som täcktes af trätak, medan den konstrikt uthuggna triumfbågen förde blicken hän till det af tunnvalf täckta koret. Detta hvalf var byggdt af huggen sandsten, liksom hjelmhvalfvet. Redan 1854 blottades målningar i absiden i Vä. Dessa hafva visserligen restaurerats och det ganska illa, men de vittna ännu om kyrkans forna prakt (se vidfogade bild). Målningarne afslutas nedåt af den kraftiga rundstaf, som uppbär hjelmhvalfvet, men upptill finnes ingen ornamentel begränsning mot korväggen. En blå botten, strödd med gyllene stjernor, framhåfver värdigt bilden af *Rex gloriæ*, sittande på iris. På jordklotet hvila fötterna, med venstra handen håller han böckernas bok, medan den högra är uppåtsträckt, välsignande. Omkring midtfiguren se vi evangelistsymbolerna. Dessa äro hållna i brunt, gult och hvitt, med gula nimber. Det med ädelstenar prydda korset i Kristi gloria är förgylldt, liksom delvis boken, banden och de skarpt vinklade skorna. Kristus är klädd i hvitt, skuggadt med blåa linier, och röd mantel. Iris är rödbrun och gul till färgen och jordklotet bildas af en gul, röd och grågrön linie.

Intressant skulle vara att undersöka tunnvalfvet, å hvilket man 1848 efter hvitlimningens afskrapande upptäckt figurmålningar. Tyvärr blefvo dessa samma år öfverkalkade och döljas numera af målade kassetter.

Ofvan ingångshallen, mellan de forna tvillingtornen, finnes en liten kammare med en altarnisch, flankerad af tvänne dubbla ljusöppningar in mot skeppet. Detta rum, i hvilket förr verldsliga eller andliga stormän förrättat sin andakt, täcktes då af ett korshvalf, som utan ribbor utgick från skulpterade kragstenar. Ett tunnt lager af fin puts, som delvis ännu sitter kvar, täckte till en tjocklek af några få millimeter den välhuggna sandstenen. Å den östra väggen finnes ännu spår af en englafigur (afb i *Aarb. f. nord. Oldk. o. Hist. 1869*) och der ofvan en bård af röda och gula band. På altarnischens hvalfbåge synes i midten hälften af en cirkelformig ram och derunder på södra sidan en figur. Bågen kantas af röda linier. Anordningen tyckes sålunda

ha varit densamma, som vi finna på många triumfbågar från den tiden, exempelvis i Bjeresjö. De färger, som ännu kunna urskiljas, äro rödt (mest), gult och blått. Målningarne i absiden bära spår af en fuskig restauration. Bakgrundens blå färg saknar sitt vanliga djup och särskildt verka de blånelseblå skugglinierna å Kristi drägt afskyvärdt. Denna misshandling har dock ej lyckats frångå framställningen dess ursprungliga majestätiska allvar.

Brösarp.

Om Brösarps kyrka, som nu är rifven, nämner Brunius (i sin Skånes Konsthistoria p. 611), att på omgifningsmurarne ofvan takhvalfven funnos å anputsen bjerta målningar, föreställande menniskor och afgrundsandar. Bland dessa figurer, som till största delen bortskymdes af takhvalfven, funnos jemväl några runor, «som icke gåfvo någon full mening».

Löderup.

Två mil öster om Ystad ligger Löderups kyrka, byggd af huggen kalksten. I absidens hjälmhvalf fann man år 1833, vid kalkanstrykningens afskalning, en bild af Gud Fader och evangelisterna, framställda i bjerta färger. Tyvärr instörtade en del af hvalfvet kort derefter, hvadan målningarna gingo förlorade. (Brunius, Skånes Konsthistoria p. 611).

Vid Mandelgrens besök i kyrkan före ofvannämnda tid voro de till största delen dolda af kalklagret, men färgerna skymtade dock igenom här och hvar. Hans teckning i «*Monuments scandinaves*» visar i midten en rikt stjernströdd mandorla, inom hvilken *Rex gloriæ* eller möjligen «Nådastolen» varit afbildad. Rundt omkring synes en mängd nimber och rökelsekär i relief och under det hela en rad af nimber, äfven dessa förhöjda, utvisande att, som bruket var, apostlarne här varit återgifna.

Bjeresjö.

Strax invid Ystad och ungefär två mil från Löderup ligger Bjeresjö kyrka, helgad S. Laurentius. Den består af torn, byggd

af huggen kalksten samt långhus och kor af kritsten. Samma material är användt till absidens hjälmhvalf och korets tunnvalf. Dessa hvalf äro särskildt egendomliga genom deri radvis inmurade urnor af bränd lera med lock af ek, som Mandelgren i «*Monuments scandinaves*» omnämner och hvilka möjligen genom analogier kunna ge oss upplysning om kyrkan och dess målningar. Utvändigt brytes murytan af en våluggen sockel och öfverst af en rundbågsgesims; derofvan löper en fris af lodräta refflor och slutligen en taklist, allt visande, att denna helgedom varit mera betydande till anlaget än landtkyrkor i allmänhet. Detta motsäges ej heller af de praktfulla målningar, som, låt vara restaurerade, ännu ge glans åt dess kor och absid.

Då det skulle bli allt för vidlyftigt att detaljeradt genomgå dessa, vilja vi endast omnämna dem i korthet och få för öfrigt hänvisa till afbildningarne i Mandelgrens ofvan omtalade verk. Vi börja med att beskrifva tunnvalfvet. I midten se vi, i hvalfvets längdriktning från vester till öster, framställningen af Kristi stamträd. Sitt vanliga namn «Jesse rot» har det fått efter Kristi stamfader Isai, som också bildar utgångspunkten för det stiliserade vinträd, som omfattar det hela. Ramarne i midten innesluta ett par af Isai ättlingar och den sista slutar med jungfru Maria. Slingorna dem emellan omgifva mindre figurer, antagligen profeter, alla med otydbara språkband. På ömse sidor om detta midtparti vidtagna figurframställningar, på norra sidan scener ur Nya Testamentet, på södra sidan ur Gamla. Å sjelfva tunnvalfvet äro de ordnade i 2 rader på hvarje sida och nedanför vederlagslisten vidtager ytterligare en rad.

Å norra sidan framställes i följd från vester till öster utan skiljerum: Bebådelsen; Marias besök hos Elisabeth; Jesu födelse; Engeln förkunnar budskapet för herdarne. Tvenne breda linier skilja denna öfre rad från den nedre, som innehåller: Konungarnes tillbedjan; Kristus frambäres i templet; Kristi dop. Denna rad begränsas nedtill af tunnvalfvets vederlag, som är dekoreradt med ett vågigt band, med en bred linie på hvarje sida. Härunder vidtager den nedersta raden, som avslutar cykeln; den är dock delvis skadad af ett uppbrutet fönster. Till venster synas tre kvinnor och till höger Kristi himmelsfärd. Det öfriga är

förstördt. Södra sidans framställningar utgöras af, i samma följd som förut: Herren förbjuder Adam och Eva att äta af kunskapens träd; Engeln utdrifver dem ur paradiset; Noaks ark. Andra raden: Abrahams offer; Herren visar sig för Moses i den brinnande busken; Öfvergången af Röda hafvet; och slutligen fyra figurer, den ena med ett språkband, hvars inskrift är utplånad. Under vederlagslisten är serien förstörd liksom på norra sidan. Kvar finnas: Moses mottager lagens taflo; några figurer, hvaraf en knäböjande, af restauratorn uttydt såsom tillbedjan af den gyllene kalfven, hvilket ju är möjligt. Resten är förstördt.

Ofvan triumfbågen, på korsidan, se vi Kristus med gloria, omgifven af två likaledes glorieprydda, adorerande figurer, den ena till utseendet bärande en nyckel, den andre en skriftrulle e. d. (Petrus och Paulus?), medan längre ned i hörnet 2 andra figurer, utan nimber, sträcka armarne upp mot midtgruppen. Enligt Mandelgren skulle de fyra bifigurerna betyda: tro och tvivel, bön och ånger. Å triumfbågens undre sida se vi i midten inom en medaljong, Gud Fader med utsträckta händer och på hvarje sida en allegorisk figur med krona, gloria och ett långt spjut, förtrampande en liggande mensklig skepnad, det hela antagligen symboliserande dygdens seger öfver lasten. Ett motstycke till denna framställning finna vi t. ex. i kyrkan i Montoire (Frankrike), som i triumfbågens midt har en medaljong med Gud Fader i likadan ställning och på hvarje sida en bild af S. Michael, bredvid hvilken står skrifvet «*Castitas*», som stöter spjutet i ett odjur, «*Luxuria*» (*Gelis-Didot et Lafillé: La peinture decorative*). Å absidens hjälmhvalf afbildas treenigheten. Det är den så kallade «Nådstolen», hvilken framställning eljest är inskränkt till medeltidens senare del. Den korsfäste är ännu afbildad enligt fullt romansk åskådning, med fötterna fastspikade hvar för sig. En mandorla omsluter det hela och rundt omkring sväfvä som vanligt evangelistsymbolerna. Längst till venster se vi en bild af jungfru Maria och till höger dess motsvarighet Johannes. Hvalfvet begränsas mot tribunbågen af en vacker romansk bård med deri inströdda, figurprydda medaljonger, medan afslutningen nedtill utgöres af en bård, liknande den vanliga med palmettmotiv, men med den skillnad att det af bågarne omslutna ornamentela elementet

ersatts af bröstbilder. Härunder framställas apostlarne med språkband i händerna. En i midten upptagen dörr har förstört de båda mellersta figurerna. Det hela begränsas nedtill af en bård af det karakteristiska hjulornamentet.

Då det ofvannämnda endast utgör hufvuddragen af dessa intressanta målningar, få vi hänvisa till de ståtliga afbildningarna i Mandelgrens *«Monuments scandinaves»*. Härvid vilja vi dock tillägga, att dessa böra användas med en viss försiktighet, så att man mera fäster sig vid totalintrycket än vid detaljerna. Ty figurerna äro ofta oigenkännliga, om man jemför dem med originalen och scenerna stundom betänkligt förändrade. Så t. ex. finna vi, om vi jemföra Mandelgrens afbildning af vandringen genom Röda hafvet med Bjeresjömålningens, att både människor och hästar äro i hög grad misstecknade och det hela förflyttadt alldeles för nära vederlagslisten, så nära, att den å målningen befintliga vagnen, som Mandelgren uteslutit, skulle komma utanför listen, om den insattes i afbildningen.

Målningarne restaurerades först af Mandelgren sjelf, men ha på senare tiden förbättrats af en yrkesmålare från Ystad, med den påföljd, att vi måste skatta oss lyckliga, att ännu ha kvar teckningarne i *«Monuments scandinaves»*. Utom utfyllandet af figurscenerna på fönstrens forna ställe har härvid tillkommit gruppen ofvan triumfbågen in emot långhuset och flera af figurerna ofvan tribunbågen, der Kristus framställes tronande mellan örnen och engeln, Johannes' och Matthei symboler, medan längre ned två glorieprydda figurer på hvarje sida utfylla svicklarne. I Mandelgrens arbete afslutas bildserierna i koret nedtill af en rad ofullständiga rundbågar, med mellanrummen utfyllda af ornament; detta har den senare restauratorn ersatt med en bred tapetmålning, af ett mönster, som visserligen ej är ovanligt hvarken i Frankrikes eller Tysklands romanska målningar, men som ännu ej uppdagats i Skandinavien.

Då bilderna blottades, hade de på flera ställen samma friskhet, som om de varit nya. Murytan var glatt polerad, något rödgul i tonen. Utkastet hade verkställts med en röd färg, hvilken så trängt in i rappningen, att den syntes vara uppdragen på färsk puts. Vid verkställd kemisk undersökning af färgerna

uppdagades ett fettämne, hvilket Mandelgren ansåg vara som bindemedel användt vax. Att vi här skulle ha prof på vaxmaleri är knappast troligt, det är väl temligen säkert, att samma förfaringssätt användts här som i Skånes öfriga kyrkor. Glorior, kronor, prydnader kring hals och handled, skodon, värj- och stolknappar samt trädets frukter voro i relief, för att förhöja effekten, nimberna till på köpet refflade. De färger, som användts, äro enligt Mandelgren brunrött (jernoxid, todenkopf), bergblått (lapis lazuli), berggrönt (malakit), gult (ljusockra), hvitt (krita eller kalk) och svart (kimrök).

I framställningarne finnes mycket, som tyder på en tidig period, dock kunna målningarne troligen icke vara gjorda före år 1200. Om man betraktar Jungfru Marias och särskildt Jesusbarnets liffulla, vilkorliga hållning, der de vise männen frambära sina gåfvor, eller den ene af herdarne, vid engelens budskap, finner man deri i fläkt af den kommande gotiken, som talar emot en högre ålder.

V. Tomarp.

I Månadsbladet för 1892 (utg. af K. Vitterh. Hist. och Antiq. Akad.) lemna L. Tynell en skildring af V. Tomarps kyrka, med deri befintliga lemningar af romanska målningar. Ofvan hvalfven sutto ännu kvar rester af dessa, utförda å glättad kalkgrund. De bestodo öfverst af en bård, 17 cm. från det ursprungliga trätaket och 62 cm. i höjd. Denna bård utgjordes ytterst af en gul och en röd rand och derinnanför af hufvudsakligen rombiska figurer, som bildade ett slags bandmotiv eller à la grècque, hvilket i sig inneslöt, med o. 40 cm. mellanrum, cirkelrunda fält, innehållande romanska bladornament. Konturerna voro uppdragna med en rödaktig färg och de sålunda uppkomna fälten ifyllda med andra färger. Den gula (gulockra) satt nästan öfverallt kvar, af en ljusgrön fanns på ett ställe spår och en blå (ultramarin) låg vid undersökningen nedfallen invid väggytan. Nedanför denna bård, som ännu fanns kvar å triumfbågens norra sida ofvan hvalfvet, syntes spår af figurmålning. Här tillkommo, utom de föregående färgerna, en brun och en, som nästan var svart.

I Juni 1901 fick förf. i uppdrag af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien att undersöka nyfunna målningar, som upptäckts under pågående restaurering af V. Tomarps kyrka.

Målningarne tillhöra visserligen en tidig period, men äro dock något yngre än sjelfva kyrkan. Denna är uppförd af flinta, med hörn och omfattningar af huggen sandsten, jemte något kritsten. Långhuset har som vanligt haft en ingång i söder och en i norr samt ett fönster i söder och ett i norr liksom koret. Då kyrkan stod färdig, blefvo väggarne öfverrappade och derpå hvitlimmade, hvilket visar, att man då ej tänkte på utsmyckning i färg. I stället försågs långhuset med en i putsen inristad rundbågsfris. Denna utfördes med tillhjälp af ett slags passare, på så sätt, att konturerna af rundbågarne inristades, hvarpå de konsoler, som stödde dessa, jemte de af bågarne inneslutna, halfcirkelformiga fälten, befriades från hvitlimningen, då den brungrå putsytan stack af emot de hvita bågarne. Denna fris fanns endast i långhuset och spår af densamma synes ännu i nordöstra hörnet och på östra väggen. (Se Månadsbladet 1892).

Länge dröjde det dock icke, förrän kyrkan blef smyckad äfven med målning.

Denna inskränktes till absid, kor, triumfbåge och långhusets östra vägg. I den gamla hvitlimmade putsen gjordes täta insnitt med ett skarpt verktyg, för att fästpunkter skulle erhållas för freskoputsen. Den häri förfarne målaren tillredde denna och glättade omsorgsfullt ytan. Att målningen ej sträckt sig till långhusets öfriga väggar, göres tydligt deraf, att den ursprungliga, hvitlimmade putsen med dess rundbågsfris här sitter kvar, utan de ofvannämnda karakteristiska insnitten och utan spår af färgrester.

Å den hårda, färska putsen uppdrogos som vanligt först konturerna i rödbrunt och derefter pålades de öfriga färgerna på den inom kort torra murytan. Att åtminstone gult och vitt samt troligen bottenfärgen försatts med ett kraftigt bindemedel, synes af färglagrets tjocklek. Utkastet utfördes direkt på putsen utan föregående kalkering, såsom synes af de ofta återkommande felteckningarne. Alla cirklar slogos med passare, om man så får säga. I midten

af hvarje cirkel synes nemligen ett ganska djupt hål i putsen, medan sjelfva cirkeln ej visar spår af något hvasst instrument. Troligen har en liten jernten slagits in i midten och kring denna har penseln förts rundt, fästad vid ett afpassadt snöre.

Färgerna äro: svartblågrått, gult, hvitt, rödbrunt, blått, hvitgult, grönt och något rödt. Den svartgrå tonen användes till fonden, hvitgult till hudfärgen, gult till nimberna och dessutom till kläder och ornament liksom gult, hvitt, rödbrunt, blått, grönt och rödt. Bakgrundens svartblågrå, rödbrunt, gult och hvitt äro de förhärskande färgerna. Svårt är emellertid att få bottentonen riktigt fram. Efter hvad förf. kunnat utröna, är det en blandning af blått och svart, i det färgerna antingen pålagts hvar för sig, först den svarta och derefter den blå, eller också har blandningen försiggått innan, hvarvid den svarta färgen efter påstrykningen sjunkit till botten och den blå gått till ytan. Denna dämpadt indigoblå ton verkar behagligare än den ljusare blå, som förekommer oblandad på flera ställen såsom skuggning på hvitt. På ett och annat ställe synes också något grönt ha smugit sig in i bottentonen.

Såsom redan är omnämndt, syntes rester af målningar å långhusets östra vägg ofvan hvalfvet, å triumfbågen, koret och absiden. Målningarne ofvan hvalfvet äro redan beskrifna.

Å triumfbågens norra vederlag syntes ofvanpå rappningen spår af en bård målad på torr grund. Af de få färgresterna kunde intet bestämdt afgöras om tiden för dess tillkomst, dock var den troligen från sen medeltid. Å bågens ena kant skymtade spår af målningar, men, då denna del ej skulle af restaurationen beröras, kunde intet vidare deråt göras.

Under gotiken fick det trätak, som täckte kyrkan, ersättas af korshvalf. I koret dolde hvalfvet till stor del målningarne och det synliga bortknackades nästan fullständigt. I planen för restaurering ingick äfven borttagandet af detta korshvalf och dess ersättande med den ursprungliga betäckningen, trätaget. Vid rifningen befanns det, att korshvalfvet aldrig varit måladt, men bakom detsamma syntes ännu delar af den romanska målningen. Hela koret hade varit färgsmyckadt, men å södra sidan

och öfre delarne af de andra väggarne fanns föga kvar. Regn och fuktighet hade här utplånat nästan allt.

Freskoputsen hade pålagts från väggarnes öfre kant nedåt, till en höjd af c. 180 cm. öfver nuvarande golfytan. Men å östra väggen kring tribunbågen gick putsen ned till c. 130 cm. öfver golfvet d. v. s. samma höjd som i absiden. (Se nedan). Då den ornamentslist, som i koret avslutade figurframställningarne rundt om, endast gick till 180 cm. höjd öfver golfytan, d. v. s. så långt freskoputsen nådde å de öfriga väggarna, så hade det härigenom uppkomna tomrummet å östra sidan utfyllts af konsekrationkors, åtminstone å norra delen (å den södra voro målningarne förstörda), af hvilka fyra, temligen slarfvigt gjorda, ännu voro synliga. Rundt väggarne gick alldeles under takbjelkarne en bård af palmettliknande motiv inom halfcirklar, hvartill motstycke finnes i en mängd andra kyrkor i Norden.

Under denna bård vidtogo figurframställningarne, som skildrade scener ur Kristi lif och helgonlegenden. Dessa fortgingo i två rader, åtskilda af en enkel röd linie och började i nordvestra hörnet med en skildring af konungarnes tillbedjan. De kommo i rad frambärande sina gåfvor till den tronande Maria med barnet. Denna framställning nådde fram till ett ursprungligt fönster, som omramades af en enkel röd linie. Fönstret var beläget c. 65 cm. under den på murkrönet liggande taksyllen, ej midt på väggen, utan närmare östra hörnet och ett likadant fanns midt emot på södra väggen. På andra sidan fönstret framställdes «flykten till Egypten». Båda dessa bilder voro mycket skadade.

I undre raden, der endast obetydliga, men väl bevarade lemnningar funnos kvar bakom de smala pilastrarne, syntes i vester ett torn med rundbågiga öppningar bredvid fyra manliga figurer; derefter var ett långt stycke alldeles förstördt. Så kom åter en grupp män, lyssnande till en gosse, som åtföljdes af en glorie- och stafprydd figur. (fig. 1). Denna nedre rad tycktes innehålla scener ur helgonlegenden. Den glorieprydda man, som afbildas i fig. 1, kan knappast vara Kristus, enär skägget saknas. Hvem det föreställer, är ej godt att säga, utom att det är en helig man, hvilket nimben utvisar. En egendomlighet är emellertid barnet,

som trots sin litenhet tycks vara en af hufvudpersonerna. Om man kände namnet på kyrkans skyddspatron, vore det kanske möjligt att utleta framställningens innebörd, eller om motsvarigheter skulle påträffas i traktens kyrkor. Som det nu förhåller sig, är det tyvärr omöjligt att tyda den undre radens bilder.

Å östra väggen, kring tribunbågen, utfylldes den norra sidan af ett par träd och ytan under bådden af de ofvan omtalade konsekrationskorsen.

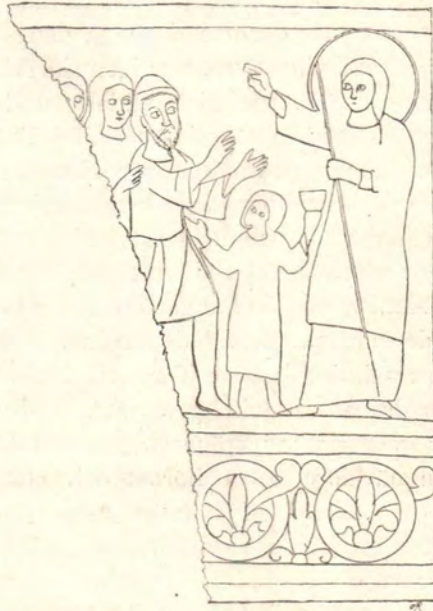

Fig. 1.

Å södra sidan fortsatte skildringarne, äfven här i två rader, men de voro så utplånade, att de ej kunde tydas.

Å vestra sidan, kring triumfbågen, fanns omedelbart öfver den nedre fortlöpande bådden en egendomlig «marmorering» af korfliknande och runda kroppar. På södra sidan hade «marmoreringen» anbragts i två rader. Å den undre raden var bakgrunden först målad svartgrå, derefter voro korfvarne och rund-

larne insatta på så sätt, att mellanrummen målats rödbruna och korfvarne fått en iure hvit midtlinie. Den öfre raden var framställd på samma sätt, utom att bakgrunden målats gul. Öfver och intill denna «marmorering» hade inmurats en något skadad, skulpterad sten. Det var en kritsten, föreställande ett undre liggande djur, lejon eller möjligen lamm, hvars hufvud var afslaget och på hvars rygg sutto tvenne mindre djur, som troligen haft gemensamt hufvud. Åtminstone möttes de i en klump, som nu tyvärr var afslagen. Att denna skulptur alltid haft sin plats här, visades deraf, att målningen gick obruten ända fram liksom äfven den ursprungliga, med byggnaden samtida putsen. Att hufvudet var afslaget, då stenen inmurades, skönjdes deraf, att putsen omslöt det skadade stället. Alltså syntes det ha tillgått så, att stenen tillhuggits som prydnad för en af portalerna, triumfbågen e. d., då hufvudet gått af vid den sista retuscheringen, hvadan den ej ansetts kunna tjena sitt ursprungliga ändamål. Dock har man tyckt sig ej kunna kasta bort den nästan färdiga prydnaden, utan i stället inmurat den i koret.

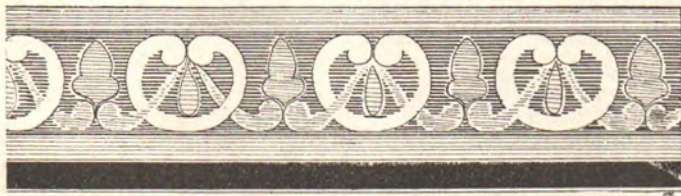

Fig. 2.

Å norra sidan återfanns endast den gula «marmoreringen» och ofvanför denna framställdes ett par hvita träd mot en blågrön bakgrund. I öfre raden afbildades ett hus, ganska illa medfaret.

Triumfbågen begränsades af en enkel linie, men kring tribunbågen gick en vacker list (fig. 2), hvars nedre kant skar den under bjelktaket löpande bården.

Det var lätt att se, att de på murkrönet liggande syllarne voro ursprungliga och att de tvärs öfver koret gående bjelkarne vid östra och vestra väggarne hade samma läge, som de ursprungliga haft.

Nedanför freskoputsen i koret var den gamla hvitlimningen svagt rödfärgad.

I absiden sträckte sig freskoputsen öfver sjelfva hjelmhvalvet och nedåt till en höjd af c. 130 cm. öfver golfvet. Här begränsades den med en skarp fåra rundt om absiden. Nedanför denna fåra var på den gamla hvitlimningen uppdraget ett par enkla linier i rödt och gult.

Nederst voro apostlarne afbildade i rad c. 112 cm. höga, begränsade af dubbla, rödbruna och gula linier. Endast tvenne apostlar voro ännu i behåll. Innerst vid tribunbågen gick en smakfull bård (se öfverstycket å första sidan), som dock var väl bred i förhållande till figurerna (sjelfva ornamentslingan var c. 40 cm. inom bårdlinierna). I det halfeirkelformiga fältet mellan bården och apostelraden framställdes *Rex gloriae* inom en mandorla, omgifven af evangelistsymbolerna och tvenne figurer på hvarje sida. Af detta var endast en del af mandorlan med antydning till en sittande figur i behåll, jemte en harpspelande engel, Mattheus, och en bit af lejonet, Markus' symbol. Dessutom voro figurerna vid norra sidan, Maria jemte en engel, ännu kvar, medan dess motsvarigheter, säkerligen Johannes och en engel voro borta.

Från D:r Mats Weibull i Alnarp har, sedan ofvanstående skrifvits, inkommit intyg om färgernas och bindeämnets beskaffenhet. Färgerna voro: brunrött = vanlig rödfärg (caput mortuum); hvitt = krita, kalk; gult = ockra; ljusgult = blandning af de båda föregående; ljusrött = caput mortuum jemte krita; blågrönt = kimrök jemte flagor af bergblå d. v. s. kopparlazar eller kopparkarbonat; ljusblått = krita jemte nativ ultramarin (lapis lazuli); bottenfärgen innehöll endast kimrök (kol). Alltså vill det synas, som om botten först strukits med kimrök, hvarpå det svarta öfverdragits med bergblått (kopparlazar), som sedan mestadels affallit.

Hvad bindeämnet beträffar, så pröfvades på honung, stärkelse, fett, vax och lim. Resultatet blef ej fullt tillfredsställande, beroende på det ringa materialet och möjligen på, att bindeämnet undergått någon förändring. Honung och stärkelse förekom icke. Deremot fanns något mindre än 1 % (tillsammans blott 3 mgr.) af ett fettämne, alltså en så ringa mängd, att olja

icke kunnat användas som bindeämne. Huruvida vax såsom öfverdrag kunnat begagnas, lemna D:r Weibull oafgjordt, men anser för troligast, att den funna fetthalten härleder sig från smuts. Vid behandling med kokhett vatten erhöles ett extrakt, som med garfsyra gaf en fällning, hvilken troligen beror på limämne. (Skulle ju möjligen kunna vara ägghvita, hvilket dock ej är antagligt).

Intyget slutar med följande sammanfattning: «Troligt är alltså, att bindeämnet utgjort en blandning af kalk och lim; det förra ämnet synes i riklig mängd ingå i alla färgerna».

Flädie.

Det berättas, att Flädie by och kyrka förr legat närmare hafvet, men fått flytta till sitt nuvarande ställe för sjöröfvares skull. Det är ej så många år, sedan äfven denna kyrka fick skatta åt förgängelsen, för att lemna plats åt en ny, i den, som det tyckes, numera obligatoriska, gotiska stilen. Då den gamla kyrkan refs, upptäcktes det, att den en gång varit fullständigt klädd med målningar inuti. De fotografier, som det lyckats förf. komma öfver, ge endast en antydning om deras ursprungliga utseende. Tätt under bjelktaket gick en förvanskad meander och härunder vidtogo figurframställningar. Då kyrkan var ganska liten, voro dessa i allmänhet anordnade i endast en rad, som nedåt begränsades af en bård, så pass högt upp, att bilderna upptogo något öfver hälften af väggen. I långhuset tycktes denna nedre bård ha saknats (utom å östra väggen), om man får döma af en väldig bild af den helige Kristoffer, som nästan nådde från golf till tak midt på norra väggen. Det är ju ej egendomligt, att denna församling, som till stor del bestod af fiskare, särskildt velat hedra detta helgon, ty Kristoffer var alla sjöfarandes hjälpare och skyddspatron. Endast å långhusets östra vägg voro framställningarna genom en enkel linie anordnade i två rader, men utrymmet var ej stort, enär triumfbågen med sin omgifningsbård nästan nådde upp till taklisten. Den med breda linier kantade triumfbågens undre yta var prydd med bröstbilder af helgon inom runda medaljonger och äfven nedom ve-

derlaget voro figurer målade. På korets norra vägg urskiljes på den trånga platsen kring ett, af utseendet att döma, ursprungligt fönster, några otydliga sväfvande figurer och bland dessa, tre ganska stora kors, förutom två vanliga konsekrationskors. Å södra korväggen kunde endast urskiljas nedre delen af en figur, eljest var allt förstördt.

Som vanligt tyckes *Rex Gloriæ* äfven här varit afbildad i absiden, ty fragment af ett lejon, evangelisten Marcus' symbol, fanns kvar i ena hörnet. I midten synes afslutningsbården ha omfattat en liten rund fönsteröppning, som alltså skulle varit

Fig. 3.

ursprunglig. Kornischen omramades af en smakfullt målad bård (fig. 3) och här och hvar syntes spår af senare målningar öfver de gamla. Att döma af de otydliga fotografierna, tyckas målningarna ha utförts ett stycke in på 1200-talet.

Fjelie.

Ej långt från Flädie ligger Fjelie kyrka, enligt Rönbeck ¹⁾ helgad åt S:t Helena liksom den förra. Vid ett besök der år 1900 upptäckte förf., å nordvestra sidan af långhusets östra mur, spår af målningar i två lag. Det öfre tillhör antagligen medeltidens slut, liksom de bilder, som tidvis skymta igenom den täckande kalken å långhusets vestra hvalf; det undre laget åter visar svaga konturer på synnerligen fin puts och är säkerligen af romanskt ursprung, liksom i de närbelägna kyrkorna i Flädie, Lackalänge och Stäfvie.

¹⁾ Carl Sonnberg Rönbeck * i V. Ljungby (Skåne) 1765, prestvigd 1789, † som kontraktsprost i N. Åsum 1841. En stor del af sin lefnad egnade Rönbeck åt forskningar rörande Skånes äldre historia. Särskildt afskref och samlade han uppgifter om äldre kyrkliga förhållanden i Skåne under 1700- och början af 1800-talet, sockenbeskrifningar o. d. Hans samlingar, 21 folio-band, förvaras i Lunds Universitets bibliotek.

Stäfvie.

«Då Stäfvie kyrka, som var enskeppig, 1848 gjordes treskeppig, måste det gamla långhusets båda korshvalf nedtagas och ombyggas. Vid detta tillfälle visade sig omkring triumfbågen 18 helgon i halfnaturlig storlek, målade på en tunn anputs. Af dessa figurer, som till största delen varit öfverbyggda med det gamla skeppets östra korshvalf, hade S:t Göran stridande med draken väl bibehållit sig; de öfriga voro mer eller mindre skadade» (Brunius, Skånes Konsthistoria p. 610). Vid upptagandet af ett fönster å norra korväggen i samma kyrka upptäcktes på 70-talet flera figurframställningar. Öfverst under hvalfribban skildrades Jesu födelse och delvis doldt af hvalfvet, Maria och Elisabeth. Skildt från detta genom en vågformig bård afbildades nederst barnamordet i Betlehem; öfver mordscenen sväfvade tre englar, som tycktes förenade i samma kropp, antagligen de dödade barnens själar. Ett fönster, med nischen prydd af ett bredt ornament, begränsade denna lifliga scen och nedtill afslutades målningen af en enkel linie. (Afb. i Ant. Top. Arkivet, Stockholm).

Lackalänge.

Äfven Lackalänge kyrka har haft romanska målningar enligt uppgift af Mandelgren i Svenska Fornminnesföreningens Tidsskrift 1873 p. 58. Tyvärr medföljer ingen vare sig beskrifning eller afbildning.

Hör.

Kyrkan i Hör var i forna dagar prydd med romanska målningar. Kristus tronade i absiden såsom *Rex gloriae* inom en mandorla, omgifven af evangelistsymbolerna med Jungfru Maria på norra och Johannes döparen på södra sidan, medan triumfbågens undre yta utfylldes af en runddel i midten och en stående figur vid hvarje sida. På norra korväggen funnos på ömse sidor om det lilla romanska fönstret figurframställningar i två rader, öfverkalkade år 1609, såsom det under fönstret sittande årtalet vid afkalkningen visade. Öfver triumfbågen skymtade en

Kristusfigur inom en half mandorla. Måhända har samma scen framställts här som i Asmundtorp (se följande). De dåliga fotografierna förbjuda vidare slutledningar.

Asmundtorp.

Redan 1843, då ett tvärskepp tillbyggdes Asmundtorps kyrka, upptäckte Brunius spår af romanska målningar ofvan hvalfven i såväl långhus som kor. På 90-talet, då ny kyrka skulle byggas, kommo åter rester i dagen, bakom de under medeltidens senare skede inslagna hvalfven med dess väggpelare, liksom å triumfbågen. Tyvärr voro de mellanliggande partierna förstörda, så att endast fragment af bilderna återstodo, såsom synes af afbildningarne i Ant. Top. Ark. i Stockholm. Framställningarne, bland hvilka å bilderna ännu kunna urskiljas Kristi födelse, de vise människens tillbedjan, Maria och Elisabeth, voro anordnade i två rader med vackra arkitektoniska omramningar. Ofvan triumfbågen syntes i midten inom en medaljong en bröstbild af Kristus med utsträckta händer, omgifven af basunblåsande englar och helgon, medan i nedre raden en bild af afgrunden tycktes motsvara de saligas tillflyktsort å den andra. Bildserierna omramades såväl upp- som nedtill af en à la grècquebård med inströdda rundlar. Tyvärr ha endast små och otydliga fotografier varit förf. tillgängliga, men af dessa vill det synas, att målningarne ej tillhöra någon sen tid, i alla fall ej senare än 1200-talets första del.

Välinge.

I Rönbecks Saml. finna vi i T. XIII p. 190 följande anteckningar: «Wehlinge kyrka är fordom invigd S:t Gertrud till ära. Grunden härtill har jag deruti, att, då jag 1694 fann mig föranlåten reparera kyrkotaket på norra sidan med sparrverk, bräder och nytt bly, hvarvid jag fann att W. kyrka förut haft loft, sedan bygdes hvalfven inunder, så att de därför äro temligen låga. Väggarne ofvan hvalfvet fann jag målade med gammal målning af beläten och andra figurer af det slag, som man på sina ställen finner i somliga kyrkor såsom i Wäsby, Heslunda

etc. här i häradet. Bland dessa finner jag ett krönt qvinfolks beläte med denna öfverskrift af munkbokstäfver: St. Gertrudis. Deraf sluter jag, att då ingen af de andra belätenas hufvud var krönt, att hon varit denna kyrkas patron, hvilket jag ock på andra ställen observerat och särskildt för kort tid sedan i Väsby, då jag viste kyrkoherden, att S:t Olof var den kyrkans patron, emedan han ensam var krönt». Denna berättelse har afgifvits 1729 af kyrkoherden Caspar Schönbeck.

Af ofvannämnda kyrkor *Väsby* och *Hesslunda* tillhörde målningarne i den förstnämnda medeltidens slut, såsom synes af den beskrifning, som samme Schönbeck på annat ställe bifogat öfver dessa. De i Hesslunda deremot voro möjligen romanska.

Brandstad.

I Brandstad ha, enligt uppgift af en sockenbo, målningar funnits å kyrkans väggar ofvan hvalfven, således säkerligen härstammande från romansk tid.

I det närbelägna *Östraby* påträffades vid en restaurering för ett tiotal år sedan målningar i hvalfven samt å väggar och tribunbåge, de senare enligt beskrifningen troligtvis romanska. Det hela öfverkalkades emellertid strax derefter, säkerligen utan Antiquitetsakademiens hörande.

Lunds domkyrka.

Många år dröjde det, innan domkyrkan i Lund blef färdig, och förr än allt stod under tak, hade man knappast tid att konstrikt smycka henne invändigt. Då började ihärdiga klosterbröder sitt sena värf att med mejslade bilder försköna den ståtliga helgedomen. Så växte sakta en mångfald af blommor och djur fram i sirligt bildverk, på bågar och pelarhufvud, och den konstförfarne munken förstod att med färgläggning ytterligare framhäfva liniernas lek.

I tvärskeppet finna vi ännu rester af denna färglagda skulptur och troligt är, att den tillhör kyrkans äldsta tid. Att målningar funnits före den ödesdigra brand, som i romansk tid öfvergick kyrkan är säkert, ty vid öppnandet af midtskeppets altarnisch i öster befunnos de efter denna eldsvåda öfver-

rappade ornamentstenarne försedda med svart bottenfärg och rödt snidverk.

Meningen har troligtvis ursprungligen varit att låta den af finhuggen sandsten byggda kyrkan förblifva orappad, men ofvannämnda olycka omöjliggjorde detta. I annalerna omtalas först en eldsvåda 1172, men denna synes ha varit till mindre skada för kyrkan. År 1234 deremot hotades hon med total förstörelse. Härom vittna ej blott storartade donationer till hvalfslagning, predikstol, fönster m. m. utan äfven Brunius' beskrifning om den förbrända och sönderspruckna sandstenen i väggytor och pelare. Då blef kyrkan invändigt, åtminstone delvis, afputsad för att dölja eldskadorna, hvilket syntes vid restaurationen å de östligaste hufvudpelarne, på de ytor, mot hvilka de på 1250-talet uppförda skiljemurarna slutit sig. Samtidigt försågs ofvannämnda altarnisch med en sex tum tjock beklädnad af tegelsten, som afputsades väl och pryddes med en gardinmålning i grått och gult och deröfver ett lätt draperi i rödt och blått. (Brunius, Lunds Domkyrka, Kap. 10). Dessa målningar måste tillkommit före tiden 1252—59, då de doldes af den tvärmur, som erkebiskop Jakob Erlandsson lät uppföra mellan de östligaste bipelarne, för att öka korets utsträckning. Kolonnerna å denna mur, som troligen fått färgläggning strax efter uppförandet, sirades å skaften med blåa och röda ränder samt å kapitälerna med brokiga anstrykningar, och hufvudbågens bladprydda staf var blåmålad. I norra sidonischen syntes efter hvitlimningens afskrapande spår af målningar, som föreställde Kristi korsfästelse och derjemte två personer, båda med upphöjda och förgyllda glorior. Öfver södra sidonischen förmärktes liknande lemningar, som visade Kristi grafläggning och några helgon.

Under restaurationen upptäcktes likaledes å sidoskeppens takhvalf ornaments- och figurmålningar, om hvilkas ålder och utseende dock intet förmåles.

I domkyrkans ego, i den klosterbyggnad, som numera användes till hysande af värme- och ljusapparat, förvaras en del teckningar, som Brunius lät göra, innan restaurationen påbörjades. Bland dessa märkas äfven några dåliga afbildningar af de målade partierna. Med tillhjälp af dessa och Brunius' beskrifning relatera vi följande.

I högkorets södra kapell, å södra väggen, fanns en bred bårdmålning af ganska egendomlig art (hvertill motsvarighet finnes i St. Georg i Oberzell) och derunder en båt, hvarur två personer utkastade en tredje med en kvarnsten om halsen. Längre bort skildrades skärselden, hvari en syndare, omgifven af lågor, sönderslets af en orm, en varg och en örn, och hvaröfver Satan tycktes sväfvä. Å hvalfkupan ofvanför stodo några helgon med glorioer och knektar i romerska dräkter. Ett helgon framlutade sitt hufvud och en knekt höjde deröfver ett svärd. På södra sidan om kapellets bågöppning framställdes en man med ett språkband, hvarå stod med urgamla bokstäfver: Samson. Öfver sydöstra kordörren fanns en blå, röd och gul bårdmålning, hvaraf hufvudprydnaden bestod i några af hästskoformiga bågar omslutna bilder ur bibliska historien. Det norra kapellets bågar och bilder företedde rika utsirningar. Flere af dessa målningar voro anlagda å sjelfva sandstenen, de öfriga å en fin kalkputs. Ehuru samma målningar blifvit mycket skadade af ofta förnyad hvitlimning, hade de dock till stor del bibehållit sina klara färger.

Till domkyrkorådets protokoll af d. 27 Febr. 1864 har Brunius lemnat följande resumé af vid restaureringen funna målningar:

«Uti min beskrifning om domkyrkan har jag ådagalagt, att hon ursprungligen saknat all anstrykning och att hon i anseende till den lösa sandstenens svåra skador genom eldsvådan 1234 måst invändigt afputsas och fått en gråaktig affärgning med röda ränder i qvaderform och bjerta färganläggningar å några kapitäl och bågar samt några ej vidsträckta målningar nära vissa altaren. Vid hvitlimningens afskrapning förmärktes intet spår af verldsliga framställningar».

Redan förut har omnämts, att medeltidens böjelse för polykromi, visat sig äfven å den utvändiga skulpturen. Ett exempel härpå finna vi i Lunds domkyrka.

Seeselberg har i sitt arbete «*Die frueh-mittelalt. Kunst der german. Voelker*» visat, att kyrkan ursprungligen öppnat sig mot vester med trenne bågar mellan tornen. Efter allt att döma har denna ståtliga ingångshall vid den stora eldsolyckan 1234 blifvit förstörd och därför ersatts af en enda portal, hvilken qvarstod ända till

dess Zettervall genom sin ombyggnad visade, hur en kyrka icke bör restaureras. Ansvällningarne å kolonner och bågar tyda också på tiden omkr. midten af 1200-talet. Men det tympanon, som ursprungligen upptagit portalens halfrunda del, var borta långt före Z:s tid. Redan Brunius omtalar, att det åldriga, söndersprungna dörrfältet vid en reparation år 1768 blifvit borttaget, utan att något gjorts för dess bevarande eller ens afbildande.

I sin beskrifning om Lunds domkyrka omtalar Brunius (p. 102) ett bildverk, som satt inmuradt i mellanskeppet ofvan den sydöstligaste bipelaren. Det skulle enligt B. här ha sin ursprungliga plats och föreställa Kristus, som inskrifver Knut d. helige i lifsens bok. Vid restaurationen nedtogos dessa bilder och de förvaras nu i kryptan. Den större figuren består af två stenkvadrer, den nedre 57 cm. bred och 63,5 cm. hög, den öfre 62 cm. hög med samma bredd som den nedre. Af den bredvid stående mindre figuren finnes endast öfre delen kvar, som mäter c. 61 cm. i bredd och 62 i höjd. Om man tänker sig en liknande figur äfven på andra sidan om den större och de rätvinkliga urskärningarne vid sidorna utfyllda af släta stenkvadrer, så uppkommer ett halfrunt bildfält, hvars storlek svarar till det af Brunius uppgifna måttet på vestportalens bredd, $8\frac{7}{12}$ fot d. v. s. något öfver 2,5 meter.

Det kan betraktas som temligen säkert, att dessa bilder äro rester af det gamla tympanon, som prydt denna portal. Det är ej Kristus, som inskrifver Knut d. helige i lifsens bok, utan det är Kristus såsom *Rex gloriæ* med tvenne erkeenglar vid sidan, af hvilka dock endast Gabriel är i behåll, ett motiv, som inom romanska konsten ej var ovanligt på en sådan plats. Det egenomliga med dessa bilder är, att då smuts och kalk aflägsnas, spår af den ursprungliga bemålningen ännu framträder. Färgläggningen har skett direkt på sandstenen. Både bakgrunden och figurerna voro röda utom det undre af dräkten, som var grönt och nimberna, som hade en gulaktig färgton. Att bemålningen ej skett i senare tid, bevisa de upprepade öfverkalkningar, som på ett och annat ställe täcka färgresterna.

Då vestra portalens tympanon haft färganläggning, kan man väl taga för afgjort, att så varit fallet äfven med den öfriga

yttre skulpturen, särskildt då analogier finnas i utlandet. Troligt är, att äfven dörrar och beslag varit målade ¹⁾.

Huruvida kyrkans fönster smyckats med glasmålning, är okänt. I *Liber daticus* står, med en skrifstil från 1200-talets början, att borgaren Philippus prydt helgedomen med många fönster. Något närmare är ej angifvet om dessa, ej heller om dem, som erkebiskop Uffo donerade kyrkan. Dock tyder den ansenliga summan af 200 mark penningar, som denne prelat skänkte, på, att de varit synnerligen dyrbara.

Från sjelfva brytningstiden mellan öfvergångsstilen och den rent gotiska, stamma de dyrbara gåfvor, som domprosten Andreas i sitt testamente år 1306 öfverlemnade åt Lunds domkyrka. Bland dessa nämnas: «*unum tapetum et unam tabulam depictam pro reliquiis in summis festis apponendum*». Om denna bonad och altartafla varit förfärdigade här i Lund är ju ej fullt säkert, men så var utan tvifvel förhållandet med den förut omnämnda dyrbara tapet, som målaren Bertolds enka donerade kyrkan i senare hälften af 1200-talet.

Af rent gotisk härstamning voro deremot de skänker, som gåfvoboken förmåler, att Ywarus och hans maka Greta donerade kyrkan: ett kostbart hyende, putor och dyrbara, blå och röda antependier.

* * *

Af det föregående framgår, att kyrkorna, äfven under Nordens äldsta, kristna tid, träbyggnadens tid, varit smyckade med målning, af hvilket vi finna spår i Hørning (Danmark) liksom långt senare reminiscenser i Råda (Vermland), Edshult och Kalfsvik (Småland). Under denna första period är det troligt, att det engelska inflytandet varit öfvervägande. På 11- och 1200-talet ersattes träbyggnaderna af stenkyrkor. Här fann målaren fält för sin pensel, särskildt å de kyrkor, som ej byggdes af finhuggen

¹⁾ Åtminstone finnes exempel härpå äfven i vårt land. I den biskopslängd, som i förra delen af 1200-talet vidfogats Vestgöotalagen, heter det om biskop Bengt (1100-talet), att han lät måla portarna till Skara domkyrka.

sten, utan invändigt måste öfverdragas med rapping. Huruvida alla helgedomar varit målade eller endast de förnämligare, återstår att afgöra; säkert är, att i flera af förf. undersökta kyrkor spår af målade bilder ej kunnat upptäckas, om också detta troligen beror på ett sorgfälligt aflägsnande af de gamla bilderna.

Denna fråga sammanhänger också nära med antagandet af inhemska målarekolor. Huru stor samhörigheten var mellan de nordiska länderna visas tydligt af likheten i såväl figurframställning som ornamentik. Den egendomliga, med bilder af helgon och foglar utsmyckade bården i Vrigstad (Småland) återfinnes sålunda i Hjørlande kyrka på Seland, medan «Nådstolen» afbildas såväl i Bjeresjö som i Hjelmseyd. Mandelgren anser visserligen Hjelmseydsbilden tillhöra en senare tid, men den romanska framställningen af den korsfäste, äfvensom de typiskt romanska listverken kring hjälmhvalf och fönsternisch, visa tydligt absidmålningens samtidighet med den öfriga utsmyckningen. Dock måste erkännas, att sjelfva figurerna, behandlingen af marken och sammanställningen af apostlar och bilder ur Kristi lif i rundbågarne under sjelfva hufvudscenen tyda på, att målningen i hjälmhvalfvet blifvit upphjelp under en senare tid.

Efter allt att döma efterträdde inflytande från Frankrike och Tyskland så småningom det engelska. Men det tyska blef snart öfvervägande, hvilket lätteligen förklaras af den gotiska stilens tidiga uppträdande i Frankrike, der väggytorna förträngdes af de väldiga fönstren, medan den tyska öfvergångstidens kyrkor ännu länge behöfde fullständigare dekorativ utsmyckning. Att af målningarne i ett och ett halft tiotal kyrkor, af hvilka till på köpet flera icke äro tillgängliga hvarken i original eller afbildningar, draga några fullt säkra slutsatser är naturligtvis omöjligt. Men vi ha allt skäl att hoppas, att den närmaste tiden skall tillföra rikare material.

Mot 1200-talets slut har den romanska stilen spelat ut sin rol och så småningom tager det gotiska elementet öfverhand. Endast få äro spåren af gotikens första uppträdande inom det nordiska måleriet. Nästan alla våra kyrkor voro byggda och utsmyckade, både konst och teknik försämrades, det var ingenting att göra för målaren.

Men en ny tid stundade.

De gamla murkna trätaken voro synnerligen eldfarliga och behöfde ofta förnyas. I hållbarhet öfverträffades de vida af de nymodiga hvalfven och dessa fingo så småningom ersätta de förra. Här fick konstnären plats för nya uppgifter. Men den gamla tekniken var bortglömd, man målade nu al secco på torr puts. Hvalfven och dess bärande knektar bortskynde delvis de gamla målningarna. Dessa öfverkalkades obarmhertigt, för att lemna plats för gotikens alster. Också finner man ofta två eller flere olika lag af målningar på hvarandra.

Den romanska konstens kärleksfulla ande hade flytt för den nya tiden. Kyrkans välde var tryggadt. Dess magt skulle nu förhärligas. Framställningssättet blir mindre ädelt. Kristus afbildas ej som den kärleksrike Guden utan som den stränge hämnaren, med blod droppande ur såren. *Rex gloriæ* lemnar plats för en bild af den yttersta domen. Scener ur helgonens lif och martyrier fyllde hvalfvens kappor och ju längre man kom i tiden, dess mera håresande blefvo skildringarne. Formen vårdslösades till ytterlighet. Penseln lemnade munkarnes händer för att öfvergå i simpla bondmålares. Deras råa, plumpa framställningar förebåda den allmänna sammanstörtningen.

Tyvärre finnes ej mycket kvar af den forna praktens. Vi ha redan sett, huru de gamla romanska målningarne så småningom öfverkalkades under hvalfslagningens tid. Vid reformationen angrep man allt, som fanns af bilder i kyrkan. Den nya tiden satte likväl ej gränser för kyrkans smyckande med bildverk. Kyrkvårdarne voro måna om dessa, de ville gerna ha helgedomarne prydda så, som deras fäder och förfäder haft dem. I Danmark målade man till midten af 16-, ja ända in på 1700-talet. Detta var dock undantag. Under nyssnämnda århundraden fick vauligen hvitningskvasten ersätta penseln liksom i vår egen tid.

Den storm bildverken, såsom kvarlefvor från den katolska tiden, uppväckt, gällde dock mest plastiska framställningar. Så tillät Peder Palladius, att bilder anbragtes, om de kunde tjena till uppbyggelse, och af Jacob Madsens «*Visitatsbog*» se vi, att mycket ännu var bevaradt; det var mest mot altartaflorna denne prelat vände sig. I «*Eleusinia sagra*» bekämpar Nicolaus Heldua-

derus vederdöparne och deras anhang. «*Denne ene vill haffue det saa bestillet. Den anden anderledes. Den enne staar Døbstenen eller Fonten ey ret till mag. Den anden staar Altaret oc Billeder udi veyen. En part tage Billeder aff Kircken (som giffue Allmuen der ey kand Lese en god Paamindelse oc andact) oc sætte deris egene Epithaphia eller ocsaa nogen forgyldede Bogstauer isteden huor paa Bonden sig lige saa megit forstaar, som kragen på Søndagen*» etc.

Af ofvanstående synes ju också, att bilderna haft en stor didaktisk betydelse för menigheten och detta förklarar, att de fingo sitta kvar så länge.

Men, frågar man, hvart ha alla de illuminerade andaktsböcker, målare- och skissböcker, som tjenat till förebilder, tagit vägen? En liten bråkdel har hamnat i våra bibliotek; men resten är förstörd. Att kyrkor och kloster varit rikt försedda med sådana, är säkert, men det mesta gick förloradt efter reformationen. På synoden i Köpenhamn 1540 och i Antvortskov 1546 beslöts, att allt, som påminde om katolicismen, skulle aflägsnas från kyrkorna. Visserligen påbjöd synoden i Odense 1577, att kyrkornas gamla böcker, missaler, gradualer, psalmböcker och biblar, vare sig på pergament eller papper, icke finge kastas bort eller användas till bokband (*Suhm, Saml. II. 147*). Men hvad detta beslut räddat undan förstördes på 1600-talet. Kristian den 4:de utsände befallning om utlemnandet af de gamla böckerna, ty de skulle användas till krigsbruk (såsom förladdning o. d.) och till fyrverkerier. Så bortfördes år 1608 sjuttio gamla munkböcker från Sorø kloster, för att användas till fyrverkeripjeser och vid sonens bröllop 1634 gingo likaledes en mängd gamla handskrifter upp i rök.

På sådana har visserligen vår tid lärt sig att taga vara, men så är långt ifrån fallet med våra andra minnen från medeltiden. Det ena gamla templet efter det andra jemnas med jorden, nästan alltid utan tillräcklig orsak. Af presterna, som i främsta rummet borde taga vård om arvet från vår äldsta kristna tid, kan man sällan påräkna bistånd. Önskvärdt vore, att hvar och en i sin stad verkade för upphörandet af denna vandalism, som i gynsammaste fall yttrar sig i en så kallad restaurering d. v. s. fullständig förändring af det gamla.

Om man ser på de målningar, som ännu äro bevarade, kan man ej annat än beklaga, att i regeln vanliga yrkesmålare på ett ohyggligt sätt misshandlat både form och färg i sina restaurationsförsök. Här behöfves en verklig artist, helst specialist i facket, ty hvarje förändrad linie eller färgskiftning är ett brott mot gångna tider, som aldrig kan godtgöras.

Mätte omslaget till det bättre ej dröja för länge, ty vår på minnen från medeltiden förr så rika provins står snart alldeles utblottad.

Otto Rydbeck.

Malmö stads medeltida sigiller.

De medeltida städerna förde i regel icke sköldemärken. Deras sigiller pryddes med bilder, oftast återgifvande någon större byggnad på platsen, eller med symboliska framställningar. Så var fallet icke blott i utlandet utan äfven i Norden.

Malmö stads båda äldsta sigiller afvika icke från denna regel.

Det största af dessa förekommer tidigast bevaradt under en urkund af 1421 (Danska Rigsark.); sista gång det begagnas är jämt

hundra år senare (Väarkivet. Sv. Riksark.). Kring kanten bär det majuskelskriften: S' VILLANORUM DE MALMOGHÆ — Malmö

stads sigill. I midtfältet synes en kyrka med torn och spiror. Stilen är ursprungligen romansk, och utan tvifvel har sigillstampens mästare afsett att här gifva bilden af en i Malmö förefintlig kyrka. Möjligen är det den äldsta, i det öfre Malmö belägna, som han afbildat. Ofvan det korsprydda taket, på ömse sidor om kyrktornet, synas å sigillet en sexuddig stjerna och en nymåne i första kvarteret. Nederst å bilden, utmed stranden, symbolisera några böljor det element, hvilket Malmö har att tacka för sin uppkomst och sin utveckling genom tiderna.

Från ungefär samma tidpunkt som sigillet med kyrkan finnes ännu ett bevaradt. Det förekommer i ett enda exemplar, vidhängdt en urkund af 1417 (Danska Rigsark.). I midten har det den ytterst vanliga bilden af en segelprydd kogge, från hvars mast en vimpel svajar. Omskriften — karakteristiskt nog på latin och tyska — lyder: SIGILLVM DER STAD ELLENBOGEN. Bild och stil hänvisa till 1300-talets sista hälft.

Det sigill Malmö i den senare medeltiden vanligen brukade visar ett undantag från den allmänna regeln: det heraldiskt utbildade vapnet föres här i sköld.

När Erik af Pommern efter Kalmarmötet 1436, där hans unionspolitik led sitt stora nederlag, dragit sig tillbaka till Visborg på Gottland, sökte han därifrån på allt sätt att stärka sin ställning och värfva anhängare för sina planer. Malmö hade han alltid särskildt gynnat, och dess borgerskap kände sig också särskildt fästadt vid honom. Han knöt nu banden fastare. För den trohet borgarne visat och komme att visa honom och hans hus gaf han dem 1437 ett nytt vapen: det röda griphufvudet med röd hals och röda öron och ofvanpå hufvudet en förgylld krona i hvitt fält¹⁾. Det var ett vapen egnadt att väcka tacksamhetens känslor, hemtadt som det var ur konungens eget och de pommerske hertigarnes.

En samtida anteckning i Malmö äldsta stadsbok, Registrum ville Malmoyghe, berättar om det första sigill, som förde griphufvudet: «anno domini MCDXXX octauo die sanctorum Petri et Pauli tha besegledis först meth thet secret, som thet wapn staar vti, wor

¹⁾ Vapnebrevet är återgifvet i Malmö stads urkundsbok I.

nathuge herre koning Erik gaff oss.» Af detta sigill är numera intet afftryck bevaradt. Det äldsta, i hvilket griphufvudet förekommer, är nära hundra år yngre. Tidigast finnes det under en urkund af 1524. En vildman står här till venster om vapnet, på den andra

sidan är ett språkband anbragdt. Inskriften, som är i nyare majuskelstil, visar, att signetet icke kan vara mycket äldre än den handling, under hvilken sigillet hänger.

Sigilltypen från 1524 är den enda med griphufvudet, som finnes bevarad från medeltiden. Men sjelfva sigillvapnet har sedan dess alltid förblifvit detsamma. Ståtligast framträder det törhända å sekretet från det sextonde århundradets förra del med sin stora fjäderprydnad i midten och sina begge vildmän på ömse sidor därom. I det följande från 1613 har det konstnärliga utförandet nått sin höjdpunkt.

Lauritz Weibull.

Innehåll:

<i>Otto Rydbeck</i> , Romanska målningar i Skånes kyrkor	s. 113.
<i>Lauritz Weibull</i> , Malmö stads medeltida sigiller	» 150.